

Zgodovinsko - mestopisni obrazci.

(Spisuje P. F. H.)

IX. *Kostanjevica.*

(Konec.)

Začetkom 14. stoletja (1305.) je bil gospodar Kostanjevice goriški grof Majnhard, ki jo je pa zastavil avstrijskim vojvodam. L. 1320. so jo imeli imenitni grofje Frangepani, za njim 1329. l. Hugon Svibenski. V poznejšji dobi je prišla Kostanjevica v last Ortenburškim grofom; po teh jo je podedoval Celjski grof Herman. Celjski grofje so jo oskrbovali po svojih graščinskih grofih ali stotnikih. Leta 1430. je dal Celjski grof Herman poleg družih posestev tudi Kostanjeviški grad avstrijskim vojvodam. Avstrijski vojvoda Friderik starejši je potrdil v 22. dan meseca julija 1435. leta mestu pravice; istega leta je podelil Friderik mlajši mestu sejém na nedeljo po sv. Vidu. — Za časa prepira med avstrijskima vojvodoma Friderikom in Albrehtom, katerega so se udeležili tudi Celjski grofje, trpeli so Kostanjeviški podložniki mnogo kvare po oskrbnikih Celjskih grofov. Ko je bil 1443. leta poravnán prepír, dobili so Kostanjeviški grad zopet Celjski grofje. Ko je v dan 8. novembra 1456. leta poslednji Celjski grof Ulrik II. našel svojo smrt pod Belim gradom, podedovali so Celjskih grofov obširna posestva avstrijski vojvode, ki so imeli v Kostanjevici svoje oskrbnike. Leta 1570. si je grad prisvojil — menda le v zastávo — Janez K. Valvazor. Po njegovej smrti so ga podedovali gospodje Moskon. Od teh ga je kupil grof Brnardin Barbo, ki ga je pa zamenjal za grad „Zobelsperg“ z grofom Engelbertom Auerspergom. Ta poslednji je graščino prodal Petru Zriniju, in ta v 17. stoletji Kostanjeviškemu samostanu. Mesto je bilo vsled svojih pravic svobodno in samó deželnemu knezu podložno.

Mesto in okolico so zadele razne neizgode. Že 1331. leta so tu pustošili Ogri ter naredili veliko nesrečo. — Leta 1469. meseca junija prideró turški konjiki, bilo jih je nad 10.000, preko Metlike v ta kraj. Jedna četa jo udari na Gorenjsko, a druga je razgrajala okolo Žumberka do Kostanjevice ter se usotočila na Šentjernejskem polji. Kranjski stanovi so jeli naglo vojakov nabirati, ali Turčin jo je v tem popihal z bogatim plenom v Bosno. Ker je bila Kolpa vsled dežjâ zelo narasla, niso mogli Turki tako naglo prepeljati vjetnikov; zatorej so jih preko tisoč pomorili na mestu. Tega leta so Turki nad 30.000 ljudi s seboj odgnali iz slovenskih pokrajin v strašno sužnjest. — Leta 1494. so Turki okolo sv. Mihéla novič prilomastili preko Hrvatskega na Kranjsko. Plénili in morili so okolo Kostanjevice, Pleterja in Mokric. Od tod so jo potem udrli preko Save na Štirsko. Po teh krajih je bila razpostavljena tropa vojakov cesarja Maksimilijana, kakih 3000 najetih vojakov, ki je pa bolj ljudi nadlegovala, nego da bi jih bila branila turškega nasilja. — Leta 1545. so Turki zopet pustošili vasi okolo Kostanjevice tjâ do Krškega.

Za tega časa so stopili brambovcem na čelo domači vitezi, kakor Janez Lenkovič, ki se je često poskusil s Turki, in pa njegov učenec Herbert Turjaški. Ko je 1563. leta turška vojska zopet privihrala na Dolenjsko ter se je komaj dobro premikati začela proti Novomestu, stal je Herbert z hlabro četo brambovcev pred njo. Zdaj preneha napredovanje turške vojske. V divjem

begu hiti Turek proti Kostanjevici. Tu mu je zaprt pot; za njim so Slovenci, pred njim pa teče globoka reka. Moral se je vneti hud boj, ki se je končal na slavo naših pradedov. Brezštevilna množica Turkov je bila pobita, mnogo jih je utonilo v globokej Krki, kamor so jih bili kristjani zapodili. Samó štiri nejeverci so bajé zdrave peté odnesli, da sporočé žalostno osodo svojim bratom v Bosni.

Kakor se vidi iz mestne kronike, napravil je tudi ogenj mestu mnogo kvare. Leta 1617. v 13. dan aprila je pogorelo 67 hiš in cerkvi sv. Nikolaja in Martina; leta 1663. v 17. dan aprila je pogorelo 38 hiš z občinsko hišo in cerkvijo sv. Nikolaja vred; 1674. leta pa je nek hudobnež zažgal mesto; pogorelo je 17 hiš in bilo je kvare nad 2000 gold. — Leta 1681. je Krka takó naglo narasla, da je meščanom tekla voda pri oknih vèn in noter, potopila mnogo živine in naredila na polji silno veliko kvare. — Koncem 17. stoletja (1686) je šteló mesto 81 majhenih lesenih hiš. Ni se toraj čuditi, da se je mesto po tolikih nezgodah popolnem posiromašilo, in da se je nameravalo, vzeti mu mestne pravice, kar pa deželni knez ni privolil. Leta 1786. je bilo mesto municipalizirano.

Četrtno ure od mesta v prijaznej dolini ob podnožji Gorjancev se vidi obširno samostansko poslopje. Tu je bil samostan Cistercienzov. Ustanovitelj mu je bil 1234. leta že omenjeni Koroški vojvoda Brnard in njegova supruga Juta, hči Českega kralja Venceslaja. Leta 1249. je vojvoda ustanovo novič potrdil ter samostanu dodal še nekaj posestev. Ta kraj si je izvolil v svoj poslednji počitek ustanovitelj sam, ki je bil tu pokopan s svojo supruogo Juto, kakor nam kaže grobni napis z gotiškimi črkami ob desnej strani velikega oltarja. Leta Gospodovega MCCLII. je umrl presvitli knez Brnard, vojvoda Koroški na praznik razglasenja Gospodovega. V svetišče se je preneslo truplo tega kneza in njegove supruge v vtorek po prazniku sv. Martina škofa za časa nepremagljivega rimsko-nemškega cesarja Friderika 1468. l. Za časa Jožeta II. je tudi ta samostan zadela osoda, kakor mnogo drugih po Kranjskej. Bil je namreč 1786. leta razpuščen. Ves čas svojega obstauka je imel 64 opatov. Poslednji mu je bil Aleksander Haler pl. Halerstein. V 11. dan meseca januarja 1786. leta je Novomeški okrožni glavar grof Ursini Blagaj izvršil dvorni dekret.

Že leta 1684. se toži v mestnej kroniki o kvari, katero so delali mestu in okolici roparski napadi sosednih Uskokov z Gorjancev; pustošili so meščanom polje in kradli vino. Ker so bila pota zeló nevarna, niso si upali trgovci v mesto na sejme, in takó je prenehala vsa kupčija. Delavci so se morali pred solnčnim zahodom vračati s polja, da jih niso Uskoki oropali ali pomorili. Tudi samostanu so roparji naredili mnogo kvare. Leta 1736. v 29. dan meseca julija je napadlo nenadoma 50 roparjev samostan o večernem mraku. Vodja jim je bil Hasan Bisič. V boji z roparji sta bila umorjena dva redovnika in dva samostanska služabnika, nad 12 oseb je bilo smrtno ranjenih in mnogo drugih bolj ali menj pokvarjenih. V petih urah so samostan do čistega oropali; odnesli so novce (denarje) in druge dragocenosti. Kar se ni dalo odnesti, razbili so; tudi cerkvi niso prizanesli. Opat in drugi redovniki so se poskrili po skrivnih kotih ter si tako otehi življenje. V samostanu je bilo premalo oboroženih ljudi, da bi se bili mogli postaviti v bran.

Od roparjev sta bila samó dva umorjena, katera so tolovaji s seboj odnesli in zagreblji. — Vodjo Bisiča so pozneje roparji samí zavrtno umorili.

Nad mestom na prijaznem hómei stoji lepa cerkvica matere božje. Se-zidali so jo 1778. l. Cistercijenzi. — Kostanjeviška župnija je jedna najstarejših na Kranjskem. Že 1220. leta je bil tu župnik Adalbert. Ko je bil ustanovljen samostan, bila je župnija s samostanom združena, ki je do časa cesarja Jožefa obsegala samó mesto. Ko je bil samostan zatrt, kupilo je mesto na očitnej dražbi 1793. leta za 562 gld. nekdanji Kostanjeviški grad, ki je zdaj župniku v bivališče.

Sedanje mesto šteje 464 prebivalcev, ki se večinoma živé s poljedelstvom; tudi ribarstvo jim daje mnogo dobička. Krka tudi danes še dela mestu mnogo kvare. Ker je otok samó nekoliko višji od Krkine gladine (niveau), zato je nj čudo, da voda večkrat preplavi mesto.

—

Prirodopisno - natoroznansko polje.

Palme.

Da-si je domovina teh dreves zeló zeló daleč od nas, vendar imajo palme tudi za nas mnogo zanimivega in palmovi pridelki tudi nam donajajo mnogo koristi. Deblo teh dreves je jako priprosto, šibko in po več sto črvljev visoko ter je v vrhu s posebno lepim šopom listja olepšano; zato dajejo palme vročim deželam posebno lepoto in značaj. Krasni šop listja v vrhu palmovega debela je sestavljen ali iz mahlčastih ali pa iz pérnatih listov, izpod katerih visé veliki grozdi, cvetja in plodov (sadú). Predno se cvetovi razevetó, obdaja jih úsnijat tulec. Mladi listni popki nekaterih palm se jedó v prikuho. Ta jed

se imenuje palmovo zelje. Nekatere palme dajejo tudi, ako se njihov cvetni tulec zareže, mnogo sladkega sóka, iz katerega se dela palmovo vino ali tako imenovani toddi. Palmovo deblo je povsod jednako debelo, ter ni z glavno korenino v tla priraščeno, nego le z vidnimi vlaknatimi koreninami. Deblo tudi nima lubja, a znotraj ima raztresene cevne povezke, ki so proti sredini redkejši nego li pri kraji. Da-si palme nimajo posebno lepega cvetja, toliko več je vreden njihov sad, ki nam ga dajejo. Tu nam je v prvi vrsti omeniti kokosovo palmo ki je znana po svojih debelih orehih. Ta palma je domá v vzhodnej in zahodnej Indiji, Afriki in južnej Ameriki. Vzraste 20 do 50 metrov visoka ter ima po 4 metre dolge in po meter široke pérnate liste. Izpod listov izrastó veliki cvetni betiči s svojimi cvetnimi tulci. Sad ali plod tega drevesa imenujemo kokosove orehe, ki so jajčasto špičasti in